

חצי שיעור [ב]

א. מחלוקת רבי יוחנן ור"ל בתוקף איסור ח"ש מובא ביחס לאיסור אכילה ביוה"כ. בדבריהם לא נזכר דבר זה להדיא. הגמ' מסבירה את משנתנו לאור דבריהם.

ראה בדברי **תוספת יום הכפורים ד"ה מודה ר"ל**, הסבר לפשט לשון הגמ' (יומא עג, ב 'הניחא לרבי יוחנן אלא לריש לקיש וכו').

ע"י ירושלמי תרומות פרק ו הלכה א: "מודה רשב"ל באיסורי הנאה ומודה רשב"ל ביוה"כ ומודה רשב"ל בעתיד להשלים". לאור דברי הירושלמי, להבאת מחלוקת ר"י ור"ל ביחס למשנתנו (בבבלי) השלכה משמעותית, האם ר"ל (רשב"ל) סובר שח"ש מותר ביוה"כ. לירושלמי שביוה"כ מודה ר"ל, צריך, כמובן להסביר מה בין יוה"כ לשאר איסורים.

ב. רמב"ם חמץ ומצה א, ז; כס"מ שם {נלמד ביחידה א}.

ג. חזור ועיין בדברי המהרל"ח שהובאו ע"י המל"מ. מה קשה על דברי המהרל"ח מסוגיית הגמ' בר"פ יום הכפורים? ג.1 כיצד לומדים שח"ש אסור בכל התורה מהפסוק 'כל חלב', הנאמר בחלב? אולי הפסוק שהרמב"ם מביא ביחס לחמץ יכול לשמש כמקור לאיסור ח"ש ביוה"כ? (אם כי אי לכך זכר בסוגיית הגמ' ביומא).¹

ג.2 השוה למסקנת אבן האזל הלכות שבת א, ג;

רמב"ם שבת א, ג: וכל מקום שנאמר שהעושה דבר זה פטור הרי זה פטור מן הכרת ומן הסקילה ומן הקרבן אבל אסור לעשות אותו דבר בשבת ואיסורו מדברי סופרים והוא הרחקה מן המלאכה והעושה אותו בזדון מכין אותו מכת מרדות. אבן האזל שבת א, ג:

ואיסורו מדברי סופרים, יש לעיין מחצי שיעור דאיסורו מן התורה, והנה בשבת דף ע"ד ע"א ופריך בגמ' וכי מותר לאפות פחות מכשיעור ופירש"י דחצי שיעור אסור מן התורה, אך עיין בד' הרמב"ם בפ"א מהל' חמץ ומצה הל' ז' שכתב דהאוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מן התורה שנאמר לא יאכל, ובכ"מ שם הקשה דלמה לן קרא דלא יאכל הא בכל איסורין שבתורה קי"ל דחצי שיעור אסור ועי"ש במל"מ, ומוכח דהרמב"ם סובר דמה שאינו דומה לאיסור חלב לא ילפינן מקרא דכל חלב, וא"כ באיסור שבת לא ילפינן דאסור מן התורה, וע"כ דכונת הגמ' שם מדרבנן, ובחידושונו בפ"א מחו"מ הארכנו שם לענין חמץ, ומבואר מזה לעניני איסורי שבת בין למה שלמדו ביומא דף ע"ד מדין כל חלב בין מטעם חזי לאיצטרופי, ועוד נראה דלענין מלאכת שבת לא שייך איסור מן התורה אף משום חזי לאיצטרפו דבפחות מכשיעור אין חשיבות מלאכה כלל.

ד. ויקרא פרק ו, ט:

וְהַנּוֹתֵרֶת מִמֶּנָּה יֵאָכְלוּ אֶהָרֶן וּבְנֵי מִצּוֹת תֵּאָכְלוּ בְּמִקּוֹם קֹדֶשׁ בְּחֶצֶר אֹהֶל מוֹעֵד יֵאָכְלוּ.

מלבי"ם ויקרא פרשת צו אות לא

¹ לבאור אחר לילפוטא של הרמב"ם מ"לא יאכל חמץ" ע"י במצורף מהאור שמח (הדברים אינם שייכים לנלמד בדין חצי שיעור: **אור שמח הלכות חמץ ומצה א, ז**: אך קרא (שמות יג, ג-ד) דלא יאכל חמץ היום אתם יוצאים הוא נאמר במצרים, שחימוצו לא נהג רק יום אחד, וכבר נודע שיטת רבינו בהלכות מלכים דאין שיעורין לבני נח, דשעורין הלכה למשה מסיני, ולישראל נאמר, וא"כ אז היו אסורים באכילת חמץ אף בכל שהוא, ותו אמרינן מתוך שהוחמרו הוקלו כדאמרינן במכילתא משפטים (נוזיקין ד') גבי רוצח עו"ג יעו"ש, וכן כתבו תוס' חולין פ"ט ע"ב סד"ה אלא קסבר אין בגידין בני"ט כו' פקע ממנו איסור גיד הנשה, ודו"ק שם, וזהו על דרך שאמר הגמרא (סנהדרין נה, א) מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולכן אף לדורות אסור בכל שהוא, וזה נכון. ולא קשיא מכל לאוי דפסחא דביי וערל לא יאכל בו, דבפסח ענין אחר הוא, דאפילו ר"ש דסבר כ"ש למכות מודה בפסח, דכתיב איש לפי אכלו, שאין שוחטין אלא על מי שיכול לאכול כזית, וכי קפיד שלא יאכל האי גברא באופן דבכשר בר מנוי הוא ודו"ק.

מצות תאכל. יש הבדל בין פעל אכל בקל ובין הנפעל, שפעל אכל בקל מוסב על האדם האוכל, ולא יקרא אוכל אלא בכזית שפחות מזה נקרא טועם. כי טעמתי מעט דבש (ש"א). וכמ"ש בספרא לקמן (פרשה יוד משנה יוד אחרי פיי"ב מ"ב אמור פ"ד מט"ז ופ"ו מ"ג ובפסחים דף ש) סתם אכילה בכזית. אבל הנפעל מוסב על הדבר ואף אם נאכל כ"ש הגם שלא יקרא אכילה מצד האוכל שלא אכל רק טעם מ"מ הדבר נאכל ואיננו. וז"ש בספרא שלכן שינה ואמר מצות יאכל בנפעל, ולא תפס הלשון שדבר בו עד עתה. יאכלו אהרן, יאכלוהו. והיל"ל מצות יאכלו, ללמד שאף שלא נשאר רק מקצתה בכ"ז תאכל. ומזה תערה מקור הדבר שכתב הרמב"ם (פ"א מה' חמץ ומצה ה"ז) שהאוכל חמץ בפסח אפי' כ"ש אסור שנאמר לא יאכל. ומפרשים ראשונים ואחרונים לא ידעו נתיבותיו מאין הוציא דבר זה והנה פורש שיש לו יסוד בספרא. ומה שיש לפלפל בדברי רמב"ם אלה אין פה מקומו. למחשבה: המלבי"ם מסביר כצד למד הרמב"ם שאיסור אכילת חמץ הוא אף בפחות מכזית. יש לשאול, אם לומדים מהנאמר 'לא יאכל חמץ' מדוע אין חיוב מלקות על כך?

ה. באורו של הצ"ח לרמב"ם חמץ ומצה:

צל"ח פסחים מד, א

ועוד נלע"ד לתרץ, דהרמב"ם בפ"א מחמץ הלכה ז' כתב האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מן התורה שנאמר לא יאכל, ואעפ"כ אינו חייב כרת או קרבן אלא על כשיעור שהוא כזית, והאוכל פחות מכזית במזיד מכין אותו מכות מרדות. והכסף משנה תמה על דברי הרמב"ם הללו דמה צריך קרא בחמץ לכל שהו והרי מחלב ילפינן לכל איסורין שבתורה לאסור בכל שהוא. ואני אמרתי לתרץ קושייתו, דהרי שם בריש פרק בתרא דיומא מפרש טעמיה דר' יוחנן חצי שיעור אסור מן התורה הוא משום דחזי לאצטרופיה, ולפי זה באיסור התלוי בזמן כגון חמץ בפסח ואכל פחות מכשיעור ביום שביעי, באופן שאין שוב שהות ביום לאכול עוד כדי להשלימו, לא נוכל למילף מכל חלב, ולכן יליף הרמב"ם מלא יאכל. ולשיטתו אזיל שכתב בהלכה ב' דלא יאכל לא יהיה בו היתר אכילה, וסובר הרמב"ם דבאיסור הנאה לא שייך שיעור, וא"כ הוא הדין האכילה פחות מכשיעור לא גרע מהנאה, ולכן אפילו אכל פחות מכשיעור בסוף יום שביעי ג"כ אסור מן התורה.

הגדר 'חזי לאצטרופי' לאור דברי הצ"ח.

ו. ובדומה לדברי הצ"ח הסתפק רע"א (ביחס למי שאסר על עצמו בנדר אכילה מוסימת:

שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן קנד

...ואולי י"ל דהא דח"ש אסור היינו בעוד שהאיסור בעין בכזית בזה שייך חזי לאצטרופי לשיעור שלם. אבל באכלו

ושייר חצי שיעור דליכא שיעור בעולם. ול"ש חזי לאצטרופי. מותר לאכלו. ויהיה מזה דין חדש. דבסוף יום אחרון

דפסח או סוף יוה"כ בענין דליכא שהות לאכול כזית. יהא מותר לאכול ח"ש, וצ"ע לדינא.

במה הסתפק רע"א? הגדר את ההבדלים – אם יש – בין דבריו לדברי הנו"ב (שים לב, ל"מושכל הראשון ולדין המתחדש, לדעת הנו"ב, בעקבות הלימוד מהפסוק (רמב"ם חמץ ומצה).

ז. ייתכן וספק זה תלוי במקורות השונים שלמדנו בשיעור א.

ח. ייתכן וספק זה נובע מהשאלה הבאה: האם 'חזי לאצטרופי' זה סימן או סימן או סיבה?

הסבר אפשרי לספק הנ"ל: סיבה – אסור לאכול חצי שיעור שמא יבוא לאכול שיעור שלם. סימן – מכך שהשלם (-השיעור השלם) אסור ונענשים בגין אכילתו סימן סבכל חלק מהאכילה יש איסור.

נפ"מ לנידון הנו"ב ורע"א כשאין אפשרות מעשית להצטרף לעוד חלק אסור.

ח.1 ע"י בדברי הקובץ שיעורים לב"ב קכב, ב [אם מתקשים, ללמוד בעיקר החלק המודגש (הרקע לדברים) – על שבועה אפשר להישאל אצל חכם. אם אסר על עצמו אכילה מוסימת והדבר נאכל שוב אי אפשר להישאל, אם נאכל בחלקו, כל זמן שנותר כזית אפשר להישאל)].

קובץ שעורים בבא בתרא אות שסז

אבל קשה, דהא דוקא בנשתייר כזית נשאלין אבל לא בפחות מכזית, ותיקשי להסוברין דחצי שיעור אסור בשבועה, אף דהוא איסור אחר ולא איסור שבועה, מ"מ תועיל שאלה ולפי מה שנסתפקו הגאונים האחרונים דח"ש מותר היכא דלא חזי לאיצטרופי בפועל, כגון ברגע האחרונה של יוה"כ, א"כ ה"ה הכא, כיון דנשתייר פחות מכזית, ותו לא חזי לאיצטרופי, אין כאן איסור ח"ש, אלא דאין נראה כן, דהא דחזי לאיצטרופי, היא הוכחה וראיה דח"ש הוא איסור, וההוכחה הזאת ישנה גם על רגע האחרונה, דהרי אילו אכל ח"ש קודם רגע האחרון, ועוד ח"ש ברגע האחרון, מצטרף לחיבו, מיהו זה לא שייך, אלא באיסורי תורה, אבל בשבועה ודאי דח"ש אין בו איסור שבועה כיון דלא נשבע על ח"ש, וע"כ צ"ל דהא דחזי לאיצטרופי הוא גורם וטעם האיסור, וא"כ המשהו האחרון דלא חזי לאיצטרופי מותר, אלא שיש לעיין, כיון דבשעה שהיה חזי לאיצטרופי היה אסור, איך יהא נותר עכשיו מאליו, ואיסור שהיה בו להיכן הלך, ושמה י"ל, כיון דשבועה אינה איסור חפצא אלא איסור גברא, והגברא לא נאסר מעולם, רק היכא שיהא חזי לאיצטרופי, אלא דצ"ע בזה דהא ח"ש משבועה אין איסורו משום שבועה אלא איסור אחר, דיפינן ליה מקרא דכל חלב, וא"כ לכאורה אין נ"מ אם הוא ח"ש משבועה או מחלב, אבל חידוש גדול הוא לומר כן, דא"כ בכל שבועה לבד איסור שבועה, איכא ג"כ איסורא מקרא דכל חלב, דהא שיעור שלם לא גרע מח"ש.

ט. השהו דברי השפ"א לשיטת הצ"ח ורע"א. בדברי השפ"א התייחסות למספר שאלות בסוגיא ובדברי רש"י בבסוגיא ביומא.

שפת אמת יומא עג, ב

ברש"י ד"ה לחצי שיעור כגון פחות מכותבת הגסה כו' וכי לא שלים שיעורא כו' איסורא איכא, ולכאורה דבריו מיותרין, גם מ"ש רש"י בד"ה חצי שיעור דלקמן דריש לה מכל חלב קשה למה לא הביא הטעם משום דחזי לאיצטרופי ולאיוזו צורך נחית לפרש הכא טעמא דר"י, לכן נראה לע"ד דטעמא דחזי לאיצטרופי לא שייך ביוה"כ כיון דאיסור אכילה ביוה"כ היא משום עינוי ובככותבת דמיתבא דעתי' א"כ בפחות מכשיעור כיון דלא מיתבא דעתי' ליכא שום איסור באכילתו, ואיך שייך לומר על דבר היתר דכיון דחזי לאיצטרופי יהי' איסור דמ"מ עכשיו היתר היא, בשלמא בכל איסורין דגוף הדבר איסור הוא אלא דאינו חייב בפחות מכזית שפיר י"ל דכיון דכשיאכל עוד יהי' גם חצי הראשון איסור כמו חצי האחרון שפיר גם השתא הוי איסור משא"כ ביוה"כ דאין הדבר איסור מצד עצמו רק משום דמיתבא דעתי' וזה הוא רק בגמר השיעור כנ"ל וקמ"ל הכא דגם ביוה"כ אסור פחות מכשיעור, וז"ש רש"י ז"ל כגון פחות מכותבת כו' דאע"ג שנשתנה מכל השיעורין דלא הוי איסור אלא ביתובא דעת, וז"ש ג"כ בלשונו הזהב וכי לא שלים שיעורא כו' היינו אף שכל האיסור הוא רק כשמשלם השיעור כו', ולכן כ' ג"כ הטעם משום דיליף מכל חלב דמצד חזי לאיצטרופי לא יהי' איסור ביוה"כ כנ"ל, רק משום דאיכא ריבויא מקרא אין לנו לחלק מסברא לדרוש טעמא דקרא ומרבינן ג"כ ליוה"כ כנ"ל נכון לע"ד בעזה"י, ובזה מיושב ג"כ מה דקשה מ"ט קמ"ל התנא דח"ש אסור מה"ת ביוה"כ טפי מבשאר איסורין, ולהנ"ל א"ש דכיון דהכא לא שייך חזי לאיצטרופי צריך להשמיענו דאסור מטעם ריבוי דכל, שוב ראיתי בס' תוס' יוה"כ קצת מזה.

י. עי' רמב"ם מאכלות אסורות ז, טז.
השימוש בהלכה זו בביטוי חצי שיעור אינו מתייחס לכמות אלא לאיכות הדבר. האם שני המקורות שהוצעו כמקור לדין ח"ש (פסוק, סברא) מהווים מקור לנאמר בהלכה זו ברמב"ם?